

# Een sociologische verkenning van victimisering

TOM DAEMS\*

## ABSTRACT

In deze bijdrage wordt een aanzet gegeven tot een sociologische verkenning van victimisering. Het uitgangspunt is dat slachtofferschap naast een individuele ook een sociale dimensie heeft: slachtofferschap en de velerlei reacties die het ontlokt, heeft een vormende impact op de sociale werkelijkheid – dit is des te meer het geval naarmate slachtoffers en slachtofferschap in toenemende mate maatschappelijke aandacht genieten. De bijdrage vertrekt bij de Durkheimiaans geïnspireerde kijk van de Nederlandse criminoloog Hans Boutellier. Vervolgens worden een aantal kritische kanttekeningen geformuleerd bij de morele kijk van Boutellier. In de daaropvolgende paragrafen worden de kritieken omgezet in constructieve aanzetten tot verkenning van alternatieve blikken op victimisering. Achtereenvolgens gaat het daarbij om interactionistische, instrumenteel-politieke en economische invalshoeken.

## KERNWOORDEN:

*slachtoffers, victimisering, sociologie, victimologie, moraliteit*

Slachtoffers en slachtofferschap kunnen op heel wat belangstelling rekenen. Aandacht voor slachtoffers - of die nu van wetenschappelijke, beleids- of ruimer maatschappelijke aard is - lijkt intussen iets vanzelfsprekends te hebben. De vraag *waarom* we zoveel belangstelling hebben voor victimisering en welke sociologische mechanismen daarbij werkzaam zijn, dreigt daardoor op de achtergrond te belanden. Deze bijdrage wil dergelijke vragen op de voorgrond plaatsen en geeft hiertoe een aanzet tot een sociologische verkenning van victimisering. Maar alvorens van start te gaan, worden nog twee andere vragen behandeld. Aan de ene kant, de klassieke innovatie/demarcatievraag: Wat is hier nieuw en waar onderscheidt de vraagstelling zich van de klassiek-victimologische vraag? Aan de andere kant, een meer specifieke vraag: hoe *sociologisch* spreken over uiterst *individuele* en vaak tragische zaken zoals slachtofferschap van een misdrijf?

Binnen de criminologie heeft de wetenschappelijke belangstelling voor slachtofferschap de afgelopen decennia een felle opmars gekend. De victimologie heeft zich een stevige en gevestigde positie verworven in het criminologische landschap en richt zich onder meer op het in kaart brengen van slachtofferschap en de financiële, sociale, psychologische impact van victimisering, de band tussen victimisering en onveiligheidsgevoelens, de uitwerking van slachtoffergerichte initiatieven, de zoektocht naar de oorzaken van victimisering, het fenomeen van meervoudig slachtofferschap en de geografie van victimisering (zie bv. Fattah, 1991; Peters, 1993; Daems, 2004a). Hierdoor

\* Aspirant van het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen, Onderzoekseenheid strafrecht, strafvordering & criminologie, Katholieke Universiteit Leuven, tom.daems@law.kuleuven.be. Met dank aan de anonieme referenten voor de constructieve commentaren bij een eerdere versie.

heeft de victimologie een belangrijke bijdrage geleverd aan een genuanceerde en wetenschappelijk onderbouwde kijk op slachtofferschap. Stereotiepen over 'ideale slachtoffers' (Christie, 1986) en mythes over het 'equal victim' (Lea & Young, 1993) behoren, althans in criminologische kringen, voorgoed tot het verleden. Daarenboven zijn er in het verleden heel wat publicaties verschenen die gepoogd hebben de parameters te verleggen van wat soms (wat neerbuigend) een 'positivistische' (Miers, 1989) of 'conventionele' (Walklate, 1990, 1992) victimologie genoemd wordt. In het kielzog van ruimere criminologisch-theoretische ontwikkelingen (zoals kritische, radicale, links-realistische en feministische criminologie) werden de krijtlijnen uitgetekend voor een kritische of radicale victimologie (bv. Friedrichs, 1983; Phipps, 1986; McShane & Williams, 1992; Mawby & Walklate, 1994; Elias, 1993, 1996; Fattah, 1992).

Maar, met uitzondering van enkele essays over een interactionistische victimologie (Miers, 1990; Holstein & Miller, 1990), blijft de sociologische insteek ook in deze ruimer opgevatte victimologieën beperkt: de ruimere context komt vooral aan bod ofwel om klassieke slachtofferdefinities in vraag te stellen en nieuwe slachtoffers onder de aandacht te brengen (bv. van witteboorden-, staats- of milieucriminaliteit) ofwel om de structurele determinanten ervan te identificeren (bv. de patriarchale samenleving en de ongelijke man-vrouw relaties bij feministen, de kapitalistische samenleving en de oneerlijke arbeid-kapitaal verhoudingen bij radicalen). Het gaat dus vooral om een verlegging van de definiëringshorizon en een andere kijk op aetiologische vraagstukken. De vraag naar de betekenis van slachtofferschap voor de hedendaagse samenleving en hoe victimisering in te passen valt in wat sociologen het 'sociale orde'-vraagstuk noemen, blijft in de victimologische debatten grotendeels achterwege.

Maar hoe sociologisch spreken over slachtofferschap? Slachtofferschap heeft iets uiterst individueel. Vaak gaat het om ervaringen van lijden die buitenstaanders nooit kunnen begrijpen of delen en die zowiezo moeilijk in woorden en concepten te vatten zijn (Wilkinson, 2005). Naar aanleiding van zijn studie naar nabestaanden van slachtoffers van moord omschreef de Britse criminoloog Paul Rock (1998: 193) die ervaring als volgt: "(...) a devastating symbolic passage that forces an understanding that can never be quite intelligible to the outsider." De ervaring van slachtofferschap verschijnt als iets unieks en botst daarbij op het socio-logische begrijpen: sociologen speuren immers naar het *sociale* in het *individuele*, het *algemene* in het *particuliere* (Bauman, 1990). Het gevaar bestaat dan dat sociologische analyses van slachtofferschap geïnterpreteerd worden als een soort banalisering van het lijden omdat victimisering hierdoor in zekere zin haar uitzonderlijk karakter verliest. Maar van de andere kant bestaat ook het gevaar dat sociologen het thema gaan schuwen, net omdat het thema zo gevoelig ligt en uitspraken verkeerdelijk geïnterpreteerd kunnen worden. Auteurs zoals Finkelstein (2000), Chaumont (2002) en Furedi (2004) die respectievelijk de uitbuiting van Joods slachtofferschap door een 'Holocaustindustrie', de vermeende uniciteit van het lijden van het Joodse volk en de groeiende 'therapiecultuur' aangekaart hebben, kregen heel wat kritiek over zich heen. Een sociologische kijk op victimisering is echter iets geheel anders dan een banalisering van pijnlijke ervaringen. Het uitgangspunt is dat slachtofferschap *naast* een individuele *ook* een sociale dimensie heeft: slachtofferschap en de velerlei reacties die het ontlokt, heeft een vormende impact op de sociale werkelijkheid waarvoor we niet blind mogen blijven (Daems, 2005).

De structuur van de bijdrage gaat als volgt. In een eerste paragraaf wordt slachtofferschap bediscussieerd vanuit Durkheimiaans oogpunt door een uiteenzetting van het werk van Hans Boutellier over slachtofferschap en moraal. Vervolgens worden een aantal kritische kanttekeningen geformuleerd bij de morele kijk van Boutellier. In de

daaropvolgende paragrafen worden de kritieken omgezet in constructieve aanzetten tot verkenning van alternatieve blikken op victimisering. Achtereenvolgens gaat het daarbij om interactionistische, instrumenteel-politieke en economische invalshoeken.

### HET VERHAAL VAN DE MORAAAL: SLACHTOFFERS EN SOLIDARITEIT

Hans Boutellier heeft van de analyse van de hedendaagse moraal zijn levenswerk gemaakt. Al pakweg een kwarteeuw lang schrijft Boutellier aan de lopende band essays en boeken over criminaliteit, strafrechtspleging en moraliteit. Zijn interesse voor het thema werd eind jaren zeventig opgewekt toen hij onderzoek verrichtte in een justitiële heropvoedingsinrichting en, enkele jaren later, in Leidse jongerencentra. Terwijl de situaties bij momenten om morele duidelijkheid vroegen, bleken jongerenwerkers met de handen in het haar te zitten. De machteloosheid om 'ontspoorde' en fel experimenterende jongeren morele sturing te geven, vormde het startschot voor Boutelliers zoektocht naar het eigene van de hedendaagse moraal. In 1985 publiceerde hij een pittig artikel waarin hij de legitimatie van het jongerenwerk vanuit moreel oogpunt bevroeg. Hij omschreef zijn bijdrage als "(...) een persoonlijke reflectie op de gevoelens van doelloosheid en machteloosheid, die ik onder jongerenwerkers zo vaak tegenkwam. Voor welke problemen komen jongerenwerkers te staan wanneer zij hun verhouding ten opzichte van jongeren proberen vorm te geven?" (Boutellier, 1985a: 19). Jongerenwerkers hebben geen houvast meer om te oordelen over goed en kwaad, zo stelde hij: ze bevinden zich in een 'ideologisch en moreel onbeschermd positie'.<sup>1</sup>

Boutellier verruimde gaandeweg zijn aandachtsveld en wijdde deelpublicaties aan prostitutie, seksueel misbruik van kinderen, de band tussen religie en criminaliteit en criminaliteitspreventie. Telkenmale stond de morele context centraal. Dit culmineerde uiteindelijk in *Solidariteit en slachtofferschap* (1993), zijn in boekvorm gegoten proefschrift en één van de felst bediscussieerde criminologische teksten in het Nederlandse taalgebied uit het recente verleden. Dit boek is zeer relevant voor het onderwerp van deze paper: Boutellier hanteert immers een Durkheimiaanse insteek om de groeiende aandacht voor slachtofferschap sociologisch te thematiseren. Gelet op zijn diepe interesse voor ontwikkelingen op vlak van de moraal is dit ook niet verwonderlijk. In 1990 verwoordde hij het probleem als volgt:

*"Het morele probleem van onze tijd ligt niet vervat in een (hopeloze) vraag naar een alles overstijgende (zo men wil universele) ethos, maar in het (h)erkennen van morele kernen die hier en daar en zo nu en dan binnen het morele pluralisme van onze tijd opkomen of persistent blijken te zijn"* (Boutellier, 1990: 32)

In *Solidariteit en slachtofferschap* gaat hij hier uitvoerig op in. Volgens Boutellier hebben we vandaag de dag te maken met een gefragmenteerde moraal. Het verdwijnen van een collectieve moraal schrijft hij toe aan de massale secularisering die de moraal van haar metafysische bron afsnijdt en processen van individualisering die de de doodsteek toebachten aan de collectiviteit. Maar dit betekent daarom nog niet dat we een

<sup>1</sup> In een vraaggesprek dat datzelfde jaar in *Psychologie & Maatschappij* verscheen vertelde een jongerenwerker aan Boutellier "Als je maar niet met je eigen moraal aan komt zeiken" (Boutellier, 1985b: 397). Enkele jaren later zou Boutellier trouwens opnieuw het thema jongerenwerk en moraal aansnijden voor een themanummer van *Justitiële Verkenningen* (Boutellier, 1988a). In die aflevering interviewde hij ook de toenmalige directeur van het Amsterdamse 'Paradiso', dat hij omschreef als het gebouw 'waar alles kan wat nergens kan' (Boutellier, 1988b).

normeloos tijdperk zijn binnengetreken. Boutelliers speurtocht naar wat ons bindt in een postmoderne, gefragmenteerde en geïndividualiseerde samenleving die niet langer gelooft in wat Lyotard de 'Grote Verhalen' noemde, brengt hem uiteindelijk tot bij het slachtoffer: het slachtoffer vormt de harde kern waarrond de constructie van moraliteit plaatsvindt. Boutellier spreekt van een gevictimiseerde of slachtoffergerichte moraal: *"De organische solidariteit van Durkheim is opgelost in een gevictimiseerde solidariteit"* (Boutellier, 1993a: 30). In een moreel gefragmenteerde wereld is het slachtoffer de zaakwaarnemer van de publieke moraal geworden: *"Sociologisch gesproken betekent deze situatie dat slachtofferschap het leidende beginsel is geworden in onze pogingen om tot morele consensusvorming te komen"* (Boutellier, 1994: 94). Het besef van elkaars kwetsbaarheid staat centraal: in de afwijzing van wreedheid en vernedering herkennen we elkaar als deelnemers aan een morele gemeenschap. We mogen het over alles oneens zijn, maar in het lijden van het slachtoffer trekken we een grens. Dit betekent ook dat moraliteit een negatieve invulling krijgt: niet langer het streven naar het goede, maar wel de afwijzing van het kwade vormt de bindende factor.

De fragmentering van de moraal brengt ook het strafrecht in nauwe schoentjes. De geboden en verboden die in het strafwetboek opgenomen zijn, verliezen hun ideologische inbedding. Waar moraliteit en strafrecht tot voor kort in elkaars verlengde lagen en het strafrecht zich als het ware kon laven aan de zuilen en de kerken, is dit niet langer zo. Het strafrecht ontleent haar legitimiteit niet meer aan de notie van een eenduidige maatschappelijke orde: legitimering is nu een zaak van het strafrecht zelf geworden. En ook hier verschijnt het slachtoffer als de redder in nood. Het lijden van het slachtoffer fungeert als een moreel markatiepunt voor het strafrecht waarrond het een permanent proces van morele constructie kan opzetten: *"In een gefragmenteerde moraal is de legitimiteit van strafrechtelijke interventies twijfelachtig indien de consensus over het slachtofferschap ontbreekt"* (Boutellier, 1993b: 321). Dit betekent ook dat wetsovertreders anders verschijnen. De 'postmoderne crimineel' verbreekt niet langer de morele eenduidigheid (die bestaat niet meer), maar hij tart de morele vrijheid. Hij maakt misbruik van de normatieve pluriformiteit, aldus Boutellier, en kan dan ook op het morele gehalte van zijn gedrag aangesproken worden. Het is hier dat Boutelliers interesse voor de herstelrechtelijke benadering haar oorsprong vindt.

In *De Veiligheidsutopie* bouwt Boutellier (2002) verder op de hypothese van de gevictimiseerde moraal. In dit boek analyseert hij de transformatie van het criminaliteitsprobleem naar een veiligheidsvraagstuk vanuit de spanning tussen de drang tot vitaliteit en het verlangen naar veiligheid: *"Binnen een postmoderne, vitalistische cultuur, die de illusie van coherentie heeft verloren, kan de verbeelding zich alleen nog maar richten op datgene wat we afwijzen. Het utopische verlangen is het resultaat van de omkering daarvan: veiligheid verenigt"* (Boutellier, 2002: 10).

In het licht van deze paper is vooral zijn discussie rond het fenomeen van stille marsen en de burgergroepen tegen geweld interessant. Boutellier spreekt hier van een nieuw sociaal fenomeen en ontwaart in de ontwikkelingen een grote emotionele betrokkenheid van burgers bij geweld. Het zinloze geweld geeft aanleiding tot identificatie met het slachtoffer en nabestaanden. Hij spreekt van een 'morele beweging', waar overheid en burgers elkaar vinden in een gezamenlijke afwijzing van geweld. Volgens Boutellier wordt rond hen sociale cohesie construeerd en tijdelijk gevonden.

## DE MORAAAL VAN HET VERHAAL: GRENZEN VAN DE MORELE INVALSHOEK

Met zijn Durkheimiaanse benadering levert Boutellier een belangrijke aanzet voor een sociologie van victimisering. In plaats van slachtofferaandacht terug te voeren tot een 'herontdekking van het slachtoffer' graaft hij dieper: hij ziet verbanden met dieperliggende maatschappelijke ontwikkelingen zoals secularisering en individualisering die belangrijke implicaties hebben voor de hedendaagse moraal. Dit brengt hem uiteindelijk bij een gevictimiseerde moraal. Boutelliërs verhaal van de moraal legt op die manier ontwikkelingen bloot die anders onttrokken zouden blijven aan het oog: de wijze waarop de afwijzing van slachtofferschap de harde morele kern vormt, het ultieme bindmiddel, in een maatschappij waar éénieder voor de rest zelf uitmaakt wat het 'goede leven' is, is zondermeer een origineel inzicht. Hier ligt voor hem dan ook de verklaring voor de recente aandacht voor slachtoffers van criminaliteit. In die zin vertelt Boutelliërs analyse ook iets over het belang van slachtofferschap in onze hedendaagse samenleving: slachtoffers verschijnen als 'zaakwaarnemers' van de publieke moraal en vervullen een integrerende en consensus-genererende functie – ze helpen de samenleving in normatieve zin vormgeven. Dit ligt opnieuw zeer sterk in de lijn met het functionalisme van de Durkheimiaanse sociologie.

De morele invalshoek van Boutellier is echter ook vatbaar voor kritiek. In deze paragraaf zou ik een drietal kanttekeningen willen plaatsen bij de analyse van Boutellier die de weg bereiden voor een nadere sociologische verkenning van victimisering. Achtereenvolgens gaat het om de beperktheden van de Durkheimiaanse kijk en het moreel reductionisme, het overtrokken realisme en de al te beperkte erkenning van de instrumenteel-politieke en economische dimensies van slachtofferschap.

*Moreel reductionisme.* Bij Boutellier staat de 'morele context' voorop. Dit betekent niet dat hij niet op de hoogte is van andere kanten op slachtofferschap. Integendeel, Boutellier is zich zeer goed bewust van de literatuur en bespreekt vaak het werk van auteurs die een ander licht op de problematiek laten schijnen: critici zoals Alain-Gérard Slama (1993), Robert Hughes (1993) en Charles Sykes (1992) passeren geregeld de revue en hij is vertrouwd met kritische stromingen in de bestraffingssociologie en de victimologie. Maar de morele context is allesbepalend, de morele interpretatie van ontwikkelingen rond slachtofferschap komt steeds als overwinnaar naar voor. Auteurs die wijzen op 'morele panieken' rond bepaalde vormen van slachtofferschap, de slachtoffercultuur of de socio-economische determinanten van criminaliteit worden verweten geen oog te hebben voor de morele dimensie van criminaliteit. Boutellier acht zijn morele kijk superieur omdat die, in tegenstelling tot bij anderen, de pijnlijke realiteit die achter slachtofferschap schuilgaat niet zou ontkennen, maar ze net als uitgangspunt neemt. Steeds weer werpt hij het argument van de harde 'realiteit' van slachtofferschap en de 'reële' behoefte aan veiligheid in de ring om zich te distantiëren van wat hij 'cynische', 'ontmaskerende' of 'rationaliserende' analyses noemt en om de superioriteit van zijn eigen morele benadering in de kijker te zetten. Op dit realisme van Boutellier kom ik later nog terug. Hier sta ik nog even stil bij de morele benadering zelf.

Boutellier is zich bewust van de 'fragiliteit' (Boutellier, 1994), de 'tijdelijkheid' en de 'smalle basis' (Boutellier, 1993b) van de gevictimiseerde moraal. In die zin lijkt hij wat teveel moreel gewicht te willen toekennen aan de Nederlandse stille marsen en de burgerbewegingen. Boutellier spreekt over vier tot zes kleine optochten van enkele honderden tot ruim duizend personen op jaarbasis en enkele honderden personen die zich actief bezig houden met burgerlijke acties tegen geweld (Boutellier, 2002). In het licht

van zijn inschatting van de ernst van de veiligheidsproblematiek (in *De Veiligheidsutopie* spreekt hij op een bepaald moment van 1.000.000 geweldspelingen) zijn die aantallen toch wel wat klein om te spreken van een 'morele beweging'.

Maar wat die beperkte mobilisatie misschien vooral in het licht stelt, is de *particulariteit* van de gevictimaliseerde moraal.<sup>2</sup> Boutellier doet uitspraken over de hedendaagse cultuur waarin iedereen geniet van 'een ongekeerde en ongeremde vrijheidsbeleving', waarin ouderschap 'een optie' is 'binnen het eigen levensproject'. Zijn analyse van de veiligheidsutopie lijkt op iedereen, zonder onderscheid en in gelijke mate, van toepassing te zijn.<sup>3</sup> Maar misschien is zijn diagnose vooral van toepassing op de 'postmoderne mensen met een hoge graad van existentiële zekerheid', zo stelt Ybo Buruma (2003: 1168): "Maar er zijn ook bedreigde burgers met een bescheiden inkomen, een lage opleiding, die het vaakst slachtoffer zijn van strafbare feiten. Anders dan de bedrijvige postmodernen hebben zij weinig vertrouwen in de overheid en zichzelf, hebben zij zelf ook moeite met het onderscheid tussen goed en kwaad en neigen zij tot autoritaire politiek om zich tegen de onzekerheid te wapenen." Het doet de vraag rijzen of de vermeende eenheid een empirisch waargenomen feitelijkheid is dan wel een creatie die op de schrijftafel van Boutellier tot stand kwam. De vooronderstelling van Boutellier dat de postmoderne samenleving er eentje is van ongekeerde vrijheidsbeleving en vitalisme schuift machtsverschillen en sociale ongelijkheden onder de mat: de geponeerde morele eenheid en consensus zou wel eens eigendom van een beperkt maatschappelijk segment kunnen zijn (van Swaaningen, 1995; Lea, 2002). In zijn bespreking van het werk van Durkheim stelt David Garland (1990) dat we misschien beter zouden spreken van een 'heersende moraliteit' of een 'dominante morele orde' dan van een *conscience collective*. Voor beleidsmakers die bovenal het algemeen belang voor ogen moeten houden, is de Durkheimiaanse morele eenheid natuurlijk een aangenamer en meer werkbaar uitgangspunt. Zo ook voor Boutellier die in het verleden zelf op de stoel van de beleidsmaker zat. Maar het feit dat hij persoonlijk meer affiniteit voelt met 'constructie, het meebewegen, dan met de deconstructie, de ontmaskering' (Boutellier, 2005: 70) zou geen obstakel mogen vormen voor een meer diepgaande analyse van het aanwezige conflictstof, de ontbindende en differentiërende aspecten binnen de hedendaagse aandacht voor slachtofferschap. Een Durkheimiaanse kijk schiet hier tekort.

*Realisme*. Hierboven werd al aangegeven dat Boutellier alternatieve interpretaties van de groeiende slachtofferaandacht ondergeschikt maakt aan zijn morele interpretatie door te stellen dat ze de veiligheidsbehoefte en de realiteit van criminaliteit al te gemakkelijk negeren of naast zich neerleggen. Boutellier heeft een punt als hij stelt dat bepaalde criminologen in het verleden het criminaliteitsprobleem wat al te gemakkelijk minimaliseerden met verwijzingen naar een verhoogde aangiftebereidheid, nieu-

<sup>2</sup> Maddens (1998: 90) omschreef het profiel van de Belgische witte activist als volgt: "De typische witte activist is een vrouw die een familiale of professionele band heeft met kinderen en die afkomstig is uit de middelste of middelhoge lagen van de bevolking".

<sup>3</sup> Zie bijvoorbeeld: "We leven niet in een gerealiseerde veiligheidsutopie, maar we impliceren haar in veel van ons denken en handelen. We streven niet bewust naar een staat van vitale veiligheid, maar deze verschijnt wel als eindpunt in veel van onze overwegingen" (Boutellier, 2002: 11).

<sup>4</sup> Naar aanleiding van een bespreking van *Solidariteit en slachtofferschap* schreef Willem de Haan (1994: 372) over Boutelliërs realisme: "(...) van enige relativisering wil hij niet weten." Zijn krachtige en meeslepende schrijfstijl maakt het ook niet altijd even gemakkelijk om de nodige vragen te stellen. Een Nederlandse criminoloog merkte hierover op: "(...) lezen van Boutellier is als het luisteren naar een demagogisch spreker. Of je lust er wel pap van en het mag van jou nog uren door gaan, of je wilt, al snel overvoerd, nog voor de pauze de zaal verlaten" (Ruimschotel, 1993: 409).

we en meer omvattende criminaliteitsdefinities, uitbreiding van het politieapparaat, enzovoort. Maar in zijn vastberadenheid om wél oog te hebben voor de veiligheidsproblematiek neigt hij naar de andere kant over te hellen.<sup>4</sup> Boutellier laat geen moment onbenut om te beklemtonen dat onveiligheid een 'number one issue' is en dat dit zou blijken uit bevolkingsenquêtes en de aandacht in de media en de politiek.<sup>5</sup> Daarbij doet hij zijn uiterste best om de lezer van de ernst van de problematiek te overtuigen. Zo spreekt hij in *De veiligheidsutopie* over een schatting van 1.000.000 geweldsdelicten (Boutellier, 2002: 113). Het Nederlandse Schadefonds gewaagt dan weer van 20 à 30.000 gevallen die in aanmerking komen voor compensatie (Buruma, 2003). Het gaat hier natuurlijk om verschillende tellingen en het Schadefonds krijgt meer specifieke en ernstigere vormen van geweldscriminaliteit over de vloer, maar gelet op de verhouding - 1 delict bij het Schadefonds tegenover 33 tot 50 in de schatting bij Boutellier, zou men van een criminoloog eerder enige relativering verwachten dan de hoogste cijfers zonder al te veel duiding te mobiliseren in een diagnose van de hedendaagse geweldsproblematiek.

Ook het gebruik van mediatieke en politieke aandacht als graadmeter voor de veiligheidsbehoefte is toch wat te eenvoudig. De rol van de media en de politiek ligt heel wat gecompliceerder en speelt volgens sommige auteurs in veel belangrijkere mate dan Boutellier zijn lezers wil doen geloven (bv. Beckett, 1997; Altheide, 2002; Cavender, 2004). Aandacht voor de mediatiek-politieke context en de constructivistische argumenten die daaraan verbonden worden, betekent nog niet hetzelfde als een ontkenning van een probleem. Door het kind met het badwater weg te gooien en een overtrokken realisme aan te hangen, blijven opnieuw belangrijke sociologische mechanismen die een rol spelen bij aandacht voor slachtoffers, onbelicht.

*Instrumenteel-politieke en economische dimensie.* Boutellier analyseert de ontwikkelingen van onderuit. Het zijn ontwikkelingen in de moraal en het onbehagen over de complexiteit van de huidige samenleving die de veiligheidsbehoefte en het utopische verlangen doen ontstaan. De vraag om veiligheid en regulering wordt als het ware van onder naar boven gericht. Boutellier (1993a: 112) verzet zich tegen critici die in de slachtofferaandacht vooral instrumenteel-politieke beweegredenen detecteren: "*Dat de staat belang heeft bij een ontwikkeling, betekent niet dat deze ontwikkeling geen reële morele betekenis heeft. Het is ongeloofwaardig om het leed dat veel vormen van criminaliteit teweegbrengen, eenvoudigweg te reduceren tot staatsbelang.*" In *De veiligheidsutopie* beklemtoont hij daarenboven dat in een democratische rechtsstaat de overheid de plicht heeft om tegemoet te komen aan het (rechts)gevoel van burgers. Zo bekeken lijkt Boutellier de '*democracy-at-work*'-thesis (Cullen, Clark & Wozniak, 1985) te onderschrijven: de overheid laat zich leiden door behoeften van burgers en doet daarbij louter haar democratische plicht.

Opnieuw brengt Boutellier belangrijke aspecten onder de aandacht, maar sluit hij terzelfdertijd al te vlug de deur voor ontwikkelingen die moeilijk plaatsbaar zijn in zijn moreel blikveld. Politieke verantwoordelijkheid krijgt een wat éézijdige en slachtof-

<sup>5</sup> "*In algemeen bevolkingsonderzoek komen criminaliteit en onveiligheid steevast als grootste zorg onder de Nederlandse bevolking naar voren (...) nog voor gezondheid en sociale zekerheid*" (Boutellier, 1998: 176). Contrasteer die uitspraak bijvoorbeeld met Zygmunt Bauman, een auteur waar Boutellier zich vaak op beroept, die een andere 'onaanvechtbare' hoofdbekommernis (jobzekerheid) afleidt uit surveyonderzoek: "*Little wonder that according to the surveys of concerns, worries and fears of contemporary Europeans, joblessness (...) occupies the uncontested topmost position*" (Bauman, 2005: 70)

fergerichte invulling. Hierdoor geeft hij een wat aparte interpretatie aan de 'roep om meer strafrecht': *"Het is van belang om de roep om meer en harder strafrecht in deze betekenis te interpreteren. Het gaat hierbij niet zozeer om een roep om inperking van de vrijheid door 'meer strafrecht', maar om de achterliggende behoefte aan een normatieve structuur, waar binnen de historisch ongekende vrijheid op een veilige manier kan worden gevierd"* (Boutellier, 2000: 7). De vraag om 'veilige vrijheid' lijkt wel ongemedieerd en wars van enige sturing in het gewillige oor van de politicus ingefluisterd te worden. Een geloofwaardige sociologie van victimisering kan het zich niet veroorloven om zich zo snel van de instrumenteel-politieke dimensie af te maken. Het éénrichtingsverkeer bij Boutellier moet aangevuld worden met een beweging van boven naar beneden. Politici hebben nu eenmaal niet altijd zo'n mooie bedoelingen en ook het staatsapparaat verschijnt niet altijd zo rooskleurig en burgervriendelijk. In juni 2006 publiceerde het Amerikaanse *Vera Institute of Justice* nog een rapport waaruit bleek dat leden van Arabisch-Amerikaanse gemeenschappen na 11 september 2001 meer slachtoffer werden van door haat-geïnspireerde victimisering. Maar hun grootste bezorgdheid waren niet de individuele pesterijen en geweldsplegingen, maar wel het optreden van de federale politiediensten (Henderson, Ortiz, Sugie & Miller, 2006). Naast de politiek-instrumentele blijft ook de economische dimensie buiten schot. Dit is een gevoelig thema, maar hoort ook in een sociologie van victimisering een plaats te krijgen. Verderop in de paper zullen een aantal aspecten hiervan aan bod komen: slachtoffers die hun eigen lijden om financieel gewin gaan uitbuiten en het expertencorps en de private veiligheidsmarkt die voordeel halen uit (angst voor) victimisering.

Tot dusver werd de morele benadering van Hans Boutellier kort toegelicht en werd via drie kritische kanttekeningen de ruimte geopend voor een discussie van alternatieve benaderingen van slachtofferschap. Terwijl Boutelliers Durkheimiaanse invalshoek heel wat belangrijke inzichten oplevert, blijkt toch dat andere aspecten buiten het gezichtsveld vallen. Om hier greep op te kregen, moeten we verder kijken dan Boutellier. Waar Boutellier speurt naar consensus en eenheid, passen bij de hierna volgende benaderingen eerder termen als 'conflict', 'diversiteit', 'strijd' en 'macht'. In de volgende paragraaf ga ik dieper in op de interactionistische kijk op victimisering. In de laatste paragraaf komen de politiek-instrumentele en economische benaderingen aan bod.

### **SLACHTOFFERSCHAP, INTERACTIONISME EN DE SLACHTOFFERINDUSTRIE (I)**

In 1972 daagde Richard Quinney victimologen uit om het statische beeld van het slachtoffer te laten varen ten voordele van het slachtoffer als een 'sociale constructie' welke doorheen interacties tot stand komt. Het ging hem daarbij niet om de klassieke etiologisch-interactionistische kijk van victimologische pioniers zoals Wolfgang en Amir die in de interacties tussen dader en slachtoffer belangrijke aangrijpingspunten aantreffen ter verklaring van victimisering. Wel stond het definiëringsaspect bij hem centraal: *"A victim cannot be taken for granted"*, zo opende hij zijn essay (Quinney, 1972: 314). Quinney schreef het artikel vooral met een radicaal-victimologisch doel voor ogen: de gangbare slachtofferdefinities in vraag stellen zodat ook andere slachtoffers geconstrueerd zouden kunnen worden (hij noemde slachtoffers van politiegeweld, oorlog, het strafapparaat, staatsgeweld en onderdrukking). Maar tegelijkertijd vestigde hij impliciet de aandacht op de wijze waarop mensen slachtoffers 'worden'. Net zoals Becker, Matza en anderen etiketteringsprocessen in de deviantiesociologie exploreerden, zo is het mogelijk om na te gaan hoe slachtofferetiketten ontstaan en toegepast worden (Miers, 1980; Kenney, 2002).

Vanuit interactionistische hoek verschijnt victimisering niet als iets éénduidigs of natuurlijks, maar heeft daarentegen vele gezichten en vele betekenisverleenders. Ervaringen krijgen betekenis doorheen allerhande menselijke en institutionele acties, reacties en interacties en dit geldt ook voor slachtofferschap. Wanneer interactionisten spreken over *slachtoffer worden* dan staat niet de vaststelling centraal dat mensen door handelingen of nalatigheden van anderen nadeel ondervinden, maar wel hoe definities van slachtofferschap ontstaan, toegewezen en opgeëist worden.<sup>6</sup>

Wanneer iemand tot 'slachtoffer' benoemd wordt, dan wordt als het ware een interpretatief kader geactiveerd dat een reeks aanwijzingen omvat over hoe we sociale relaties moeten begrijpen: slachtofferbeschrijvingen geven anderen instructies over hoe ze situaties moeten interpreteren en hoe ze tegen de persoon in kwestie moeten aankijken en haar of hem moeten waarderen. Volgens Holstein en Miller (1990) is victimisering als 'descriptieve praktijk' een 'procedure' die toelaat om verantwoordelijkheid af te wentelen, oorzaken toe te wijzen aan een complementaire dader die gelijktijdig geconstrueerd wordt, antwoorden en remedies te specificeren (bv. hulp of compensatie) en eigen falen te verklaren zonder dat de eigen identiteit bedreigd wordt. Dit impliceert ook dat aan de slachtofferstatus een aantal potentiële voordelen verbonden zijn: sympathie, aandacht, onschuld, betekenisverlening, vrijstelling van vervolging, financiële compensatie, enzovoort (Miers, 1990; Rock, 2002).

Maar niet iedereen krijgt toegang tot de slachtoffercategorie of wordt geïdentificeerd als slachtoffer: lidmaatschap moet verdiend worden. Potentiële slachtoffers moeten aan bepaalde voorwaarden voldoen en bepaalde karakteristieken vertonen. Zo mag het lijden niet vaag of ambigu zijn en mag het niet veroorzaakt zijn door de persoon in kwestie. Daarnaast spelen variabelen als leeftijd, kledij, geslacht, etniciteit en socio-economische status een belangrijke rol (Miers, 1990). Het lijden moet daarenboven op zo'n manier gepresenteerd worden dat het strookt met de definities die anderen er op na houden van wat gerechtvaardigde victimisering en slachtoffers zijn. Soms botsen die definities: een persoon kan met het oog op de vervolging van een verdachte als slachtoffer aangestipt worden, maar op een later moment, wanneer hij of zij een aanvraag indient bij het Schadefonds voor compensatie, de slachtofferstatus geweigerd worden omdat gedragingen gesteld werden die niet stroken met het beeld van het onschuldige en hulpbehoevende slachtoffer (Miers, 1980; Rock, 2004).

Er vindt dus een selectie plaats: insluiting van sommigen, uitsluiting van anderen. Slachtoffers kunnen op een later moment ook hun eerder verworven slachtofferstatus kwijt spelen omdat ze uit hun rol vallen, bv. door ondankbaar te zijn of niets te ondernemen om toekomstige victimisering te vermijden. Aan de slachtofferstatus zijn dus ook bepaalde verwachtingen verbonden, bv. het slachtoffer dat riant vergoedingen ontvangt om zijn verhaal aan de boulevardpers te doen of dat op andere manieren met zijn lijden te koop loopt, kan heel wat van de opgebouwde sympathie verliezen. Dit betekent ook dat slachtoffers onschuldig of 'ideaal' (Christie, 1986) moeten zijn of op die manier voorgesteld worden alvorens een Durkheimiaanse vorm van consensus tot stand kan komen. Van zogauw echter meer details en contextuele informatie naar buiten komt en ze hun onschuld verliezen, daalt ook de sympathie en wordt de slachtofferstatus voorwerp van contestatie (Verrijn Stuart, 1994).

<sup>6</sup> Paul Rock (2002: 17) omschrijft het als volgt: "*Becoming a 'victim' (...) is an emergent process of signification like many others, possibly involving the intervention and collaboration of others whose impact and meaning change from stage to stage, punctuated by benchmarks and transitions, and lacking any fixed end state.*"

Vaak zal er in de publieke ruimte strijd geleverd worden om aandacht en erkenning. Het werk van Jean-Michel Chaumont (2000, 2002) is exemplarisch op dit vlak. Chaumont wijst er op hoe het erkenningsstreven van Joden voor het aangedane leed tijdens de Holocaust uitmondde in een concurrentiestrijd tussen slachtoffers waarbij de geclaimde uniciteit van de Joodse massamoord voorwerp van conflict vormde: andere slachtoffers van de nazi-terreur en slachtoffers van andere genocides waren niet zo opgezet met het idee dat hun lijden een lagere plek in de slachtofferhiërarchie toebedeeld kreeg. Essayist Ian Buruma (2002) hekelde om vergelijkbare redenen het idee van een jaarlijkse herinneringsdag voor de Holocaust: bepaalde slachtoffers worden in de kijker gezet, met rivaliteit en afgunst als gevolg. Een ander voorbeeld waren de misnoegde slachtoffers na de ramp in het Hillsborough voetbalstadion te Sheffield die te horen kregen dat politiemensen nog vóór hen een compensatie hadden gekregen. Ze waren boos en voelden zich onvoldoende erkend in hun slachtofferstatus (Furedi, 2002). Dichter bij huis wekten de stille marsen van de lente van 2006 wrevel op bij andere slachtoffers: slachtoffers die geen marsen en weinig media-aandacht kregen of het zonder bloemen van de koning moesten stellen, reageerden verbitterd (Daems, 2006). Omwille van het conflictpotentieel dat in het erkenningsstreven besloten ligt, spreekt Zygmunt Bauman (2001) van *recognition wars* en *reconnaissance battles*.

In de sociologische criminologie wordt wel eens gesproken over 'industrieën'. Zo heeft Currie (1968: 21) het over een '*witchcraft industry*', Cohen (1985: 171) over een '*social problem industry*' en Pratt (1985: 94) over een '*delinquency business*'. Omdat deviantie en criminaliteit door deze criminologen gezien wordt als het 'product' van allerlei interacties wordt de industrie-metafoor gehanteerd om de 'massaproductie' van deviantie (aanvoer van 'grondstoffen', verwerking van het 'ruwe materiaal', uitvoer van 'producten' en afvoer van 'afval') plastisch te verwoorden. De Amerikaanse socioloog Joel Best (1997, 1999) meent dat het mogelijk is om, parallel daaraan, te spreken van een 'slachtofferindustrie' die slachtoffers 'produceert'. Volgens Best onstond bij Amerikanen vanaf de jaren zestig een groeiend besef van, en gevoeligheid voor, slachtoffers en victimisering. Hij verwijst daarbij onder meer naar burgerrechtenbewegingen, bewegingen voor rechten van slachtoffers, de invloed van therapeutische en geestelijke gezondheidsberoepen, de groeiende aversie ten aanzien van allerlei risico's en de zichtbaarheid van slachtoffers. Dit vormde een vruchtbare voedingsbodem voor wat hij een 'ideologie van victimisering' noemt: een krachtige verzameling proposities die het gemakkelijker maakt om individuen als slachtoffers te identificeren en te benoemen. Die ideologie bestaat uit zeven ideeën waaruit vrijelijk geput wordt om bepaalde slachtoffers of vormen van victimisering onder de publieke aandacht te brengen: victimisering (1) is wijdverbreid; (2) heeft gevolgen; (3) is duidelijk en ondubbelzinnig; (4) wordt vaak niet (h)erkend; (5) individuen moeten onderwezen worden om hun eigen en andermans victimisering te herkennen; (6) claims moeten gerespecteerd worden; (7) de notie 'slachtoffer' heeft ongewenste connotaties. Best verwoordt de kracht van die ideologie als volgt:

*"Taken together, they form a virtually incontrovertible ideology that encourages identifying and labeling victims: it defines victimization as common, consequential, and clear-cut, yet unrecognized; it justifies helping individuals identify themselves as victims; it delegitimizes doubts about victims' claims; and it provides new, nonstigmatizing labels for those who have suffered. It is, in short, a set of beliefs that makes it easy to label victims, and very difficult to dispute those labels" (Best, 1999: 117)*

De ruime institutionele steun - van media, activisten, overheid en experts - die zich vanaf de jaren zestig in de Verenigde Staten ontwikkelde, gekoppeld aan de ideologie van victimisering, vormt volgens Best de basis voor de 'slachtofferindustrie' "(...) *a set of social arrangements capable of labeling large numbers of victims*" (Best, 1999: 119).

## **POLITIEK-INSTRUMENTELE INVALSHOEK EN DE SLACHTOFFERINDUSTRIE (II)**

Paul Rock citeerde onlangs een Canadees ambtenaar die volgende uitspraak in petto had: "*politically, you can't be too nice to victims*" (Rock, 2002, geciteerd in Sanders, 2004: 103). Voor politici vormt het aanpakken van de benaderde positie van slachtoffers in de strafrechtsbedeling en ruimere samenleving een dankbaar thema. In een interview op *Ter Zake* van 18 mei 2006, dat totstandkwam naar aanleiding van de politieke reacties op de moorden in Antwerpen en de beschuldigingen aan het adres van het Vlaams Belang, somde politoloog Stefaan Walgrave mooi de redenen op waarom dit zo is: "*Slachtoffers hebben er zelf niet voor gekozen, ze zijn onschuldig, spelen geen rol, ze zijn authentiek, en integer.*" Slachtoffers die aan die criteria beantwoorden en aldus in de publieke ruimte opgevoerd worden, maken het gemakkelijker om steun te krijgen voor, en een consensus te creëren rond, bepaalde standpunten. In dit geval ging het om de hypothese dat een jarenlange haatcampagne tegen vreemdelingen van een rivaliserende politieke partij de indirecte oorzaak vormde voor de moorden. De boodschap was duidelijk: wie een einde wil stellen aan het betreffende geweld, die stemt beter niet (langer) voor de betreffende partij.

Maar slachtoffers zijn niet enkel handig om standpunten kracht bij te zetten: ze helpen ook om bepaalde maatregelen te motiveren. In *The Culture of Control* stelt Garland (2001) dat de belangen en gevoelens van slachtoffers routinematig ingeroepen worden om maatregelen van wat hij noemt 'punitieve segregatie' te ondersteunen en te legitimeren. Slachtoffers krijgen een geprivilegeerde plek in het politieke discours maar, zo voegt hij toe, het gaat daarbij eigenlijk om een projectie, een politieke karikatuur, van 'het slachtoffer' eerder dan dat de belangen en meningen van slachtoffers zelf centraal staan. Garland snijdt hier een thema aan dat al vele jaren leeft in kritische discussies rond de slachtofferbeweging en -beleid. Volgens Robert Elias (1986, 1993) was de slachtofferbeweging in de Verenigde Staten in de jaren tachtig ingekapseld in een conservatieve recht-en-orde agenda. Slachtoffers vervingden daarbij een drietal politieke functies: aanzwengelen van legitimiteit van de staat door hem op te voeren als de grote slachtoffervriend en aandacht afwentelen van een mislukte *War on Crime*, het opvoeren van politieke steun en stemmenronselarij, en de versterking van het repressieve staatsapparaat door 'in naam van het slachtoffer' nieuwe wetten te stemmen en een aanval in te zetten op de rechtspositie van verdachten. In een recenter boek onderschrijft Dubber (2002) de analyse van Elias. Gelijkaardige geluiden zijn hoorbaar in een recente publicatie van de Britse *Legal Action Group* (Cape, 2004). In de bundel wijzen verschillende auteurs op de vastberadenheid van *New Labour* om het slachtoffer naar het centrum van de strafrechtsbedeling te bewegen en daarbij, in éénzelfde beweging, te gaan beknibbelen op de rechten van verdachten. Slachtoffers worden karikaturaal voorgesteld en achter de slachtofferfaçade wordt vooral het streven naar meer en betere vervolgingen gedetecteerd, niet een oprechte slachtofferagenda.

In *La volonté de punir* besteedt ook de Franse magistraat Denis Salas (2005) heel wat pagina's aan slachtoffers. Salas verklaart de verharding van het Franse strafklimaat door de notie 'strafpopulisme'. Slachtoffers en hard straffen vormen de ingrediënten van de cocktail van het strafpopulisme. Het gaat om een discours dat zich kenmerkt

door een oproep om te straffen in naam van de getroffen slachtoffers en dat zich richt tegen de falende democratische instellingen. Men laat de mediërende instituties links liggen ten voordele van een directe band met de publieke opinie en de slachtoffers. Slachtoffers treden op het voorplan – tot op het punt dat de dader ‘onzichtbaar’ wordt. Het strafproces krijgt meer en meer vorm als een strijd om erkenning van het slachtofferschap. In zijn boek *Éloge de la barbarie judiciaire* wijst ook advocaat Thierry Lévy (2004) op de verregaande impact van het slachtofferthema op de hedendaagse strafontwikkelingen in Frankrijk. In een hoofdstuk met de titel ‘Heilige slachtoffers’ laakt hij de wijze waarop hypergevoeligheid voor slachtoffers de spelregels van het strafproces verder ondergraaft: het Openbaar Ministerie neemt het op voor het slachtoffer en herwint zo een stuk van zijn verloren legitimiteit, de stem van het slachtoffer klinkt per definitie meer geloofwaardig, ondervragingen van slachtoffers door de verdediging moeten tot een minimum herleid worden omwille van mogelijks traumatiserende effecten, enzovoort. Wat in veel van deze beschouwingen over de instrumenteel-politieke dimensie van victimisering dus doorzindert, is een variant van wat Sessar (1990) ooit aanduidde als ‘tertiaire victimisering’: het politieke gebruik en misbruik van het slachtoffer.

Tot slot ga ik nog even in op de economische dimensie van slachtofferschap. Het gaat daarbij om een andere ‘slachtofferindustrie’ dan hierboven: niet de wijze waarop slachtoffers ‘geproduceerd’ worden staat centraal, maar wel hoe victimisering materiële voordelen met zich mee kan brengen. Dat kan gebeuren op minstens drie manieren. Ten eerste, hierboven werd al gesteld dat aan de slachtofferidentiteit een aantal voordelen verbonden zijn die te maken hebben met hoe de persoon in kwestie door anderen gepercipieerd wordt. Sommige slachtoffers kunnen, individueel of in groep, die toegedichte onschuld en hulpeloosheid uitbuiten. In zijn boek over de ‘Holocaust-industrie’ is Norman Finkelstein (2000), die zelf Jood is en een deel van zijn familie verloor in de genocide, uiterst kritisch over de wijze waarop een Amerikaanse Joodse elite haar slachtofferidentiteit misbruikt in een machtsspel en strijd om materiële middelen. Finkelstein spreekt van een ‘afpersbranche’ waarbij op malefide wijze compensaties afgedwongen werden van Zwitserland, Duitsland en Oost-Europese landen. Ten tweede, in cultuurkritische teksten wordt vaak gewezen op hoe er zich rond slachtofferschap een nieuw expertencorps van therapeuten, advocaten gespecialiseerd in schadeclaims, allerhande adviesverleenders en counsellors ontstaat. De groei van een ‘therapiecultuur’ (Furedi, 2004) of een ‘slachtoffersamenleving’ (Sykes, 1992) opent immers heel wat mogelijkheden voor een verdere uitbouw van professionele activiteiten op het slachtofferterrein. Ten derde, een ganse veiligheidsindustrie die een brede waaier aan producten en diensten op de markt brengt, heeft baat bij een klimaat van angst voor victimisering en richt haar pijlen daarbij op bepaalde groepen. Zo stelt Stanko (1995) de wijze waarop vrouwen met advies en veiligheidsgadgets gebombardeerd worden, aan de kaak. Bange ouders kunnen dan weer terecht bij computerfirma’s die softwaretoepassingen op de markt brengen met ronkende namen als *uLocate*, *Followit*, *Find Friend* en *Wherify Wireless* waarmee kinderen van op de eigen PC getraceerd kunnen worden. De mobiele-telefoonmarkt prijst dan weer zogenaamde kindergsm’s aan als een veiligheids gadget (Daems, 2004b).

## BESLUIT

Een sociologische kijk op victimisering toont hoe belangstelling voor victimisering vanuit heel verschillende hoeken kan ontstaan en dat diverse interpretatiekaders

gemobiliseerd kunnen worden om tot beter inzicht te komen. Daarenboven reveleert een dergelijke verkenning de diepe wortels van het slachtofferthema in de hedendaagse samenleving. Waar het woord 'slacht-offer' spontaan betekenisladings van passiviteit en hulpeloosheid oproept, blijkt er zich bij nader inzien heel wat activiteit – sociale activiteit – af te spelen rond slachtoffers en hun slachtofferschap. Slachtofferschap ontlokt talrijke reacties - bewuste en onbewuste, oprechte en minder oprechte, formele en informele - die een vormende impact hebben op de sociale werkelijkheid.

Een beter begrip van de dynamieken die achter slachtofferaandacht schuilgaan, is niet alleen noodzakelijk voor verdere criminologische theorievorming, maar is ook onmisbaar voor een beleidsgerichte criminologie en victimologie die zich bewust wil zijn van de maatschappelijke context waarbinnen ze haar wetenschappelijke activiteiten ontwikkelt. Slachtoffers komen namelijk in de kijker op een moment dat aan quasi alle aspecten van de strafrechtsbedeling gesleuteld wordt. Die slachtofferaandacht straalt meer en meer af op de vormgeving van de vele aspecten van de maatschappelijke reactie op criminaliteit – van strafdoelen en legitimeringen voor interventies tot de concrete organisatie en positionering van de diverse actoren in de strafrechtsbedeling. Of slachtoffers ook werkelijk beter worden van de vele hervormingen, hangt sterk af van de wijze waarop ze onder de aandacht komen. Een sociologie van victimisering kan hier wellicht een bijdrage leveren door de eigen-aardigheid van die belangstelling in kaart te brengen.

## BIBLIOGRAFIE

- ALTHEIDE, D.L. (2002). *Creating Fear. News and the Construction of Crisis*. New York: Aldine de Gruyter.
- BAUMAN, Z. (1990). *Thinking Sociologically*. Oxford: Blackwell.
- \_\_ (2001). *Community. Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- \_\_ (2005). *Work, Consumerism and the New Poor. Second Edition*. Maidenhead: Open University Press.
- BECKETT, K. (1997). *Making Crime Pay. Law and Order in Contemporary American Politics*. New York: Oxford University Press.
- BEST, J. (1997). Victimization and the Victim Industry. *Society*, mei / juni, 9-17.
- \_\_ (1999). *Random Violence. How we Talk about New Crimes and New Victims*. Berkeley: University of California Press.
- BOUTELLIER, H. (1985a). Met alleen nog de persoon als inzet. Het jongerenwerk en de moraal. *Welzijnsmaandblad*, 39(3), 19-23.
- \_\_ (1985b). Jongerenwerk en moraal. Een interview met jongerenwerker Har van de Berg. *Psychologie en Maatschappij*, 386-390.
- \_\_ (1988a). Jongerenwerk tussen norm en werkelijkheid. *Justitiële Verkenningen*, 14(5), 9-32.
- \_\_ (1988b). Jeugdcultuur en de moraal. Een gesprek met Paradiso-directeur Huib Schreurs. *Justitiële Verkenningen*, 14(5), 33-39.
- \_\_ (1990). De secularisering van moraal. Een beschouwing over de relatie tussen godsdienst en criminaliteit. *Justitiële Verkenningen*, 16(6), 10-43.
- \_\_ (1993a). *Solidariteit en slachtofferschap. De morele betekenis van criminaliteit in een postmoderne cultuur*. Nijmegen: SUN.
- \_\_ (1993b). Over de morele keuze voor criminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, 35(4), 314-326.

- \_\_\_ (1994). De zorgzame staat: over het morele motief in overheidsbeleid. *Justitiële Verkenningen*, 20(6), 85-102.
- \_\_\_ (1998). De stille revolutie van Justitie. *Proces*, 77(11/12), 175-177.
- \_\_\_ (2000). De postmoderne zondenval. Beschouwing over veiligheid, strafrecht en humanisme. *Tijdschrift voor Humanistiek*, 1(1), 4-14.
- \_\_\_ (2002). *De Veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- \_\_\_ (2005). Tussen voorzorgcultuur en veiligheidsutopie. Reactie op Roel Pieterman. *Recht der Werkelijkheid*, 26(1), 67-70.
- BURUMA, I. (2002). Competing for victimhood. *The Guardian*, 29 januari.
- BURUMA, Y. (2003). Opstand der slachtoffers. De cultuursociologische en strafrechtelijke invalshoeken. *Nederlands Juristenblad*, 23, 1166-1174.
- CAPE, E. (ed.) (2004). *Reconcilable rights? Analysing the tension between victims and defendants*. Londen: LAG Education and Service Trust Limited.
- CAVENDER, G. (2004). Media and Crime Policy. A Reconsideration of David Garland's *The Culture of Control*. *Punishment & Society*, 6(3), 335-348.
- CHAUMONT, J.M. (2000). Du culte des héros à la concurrence des victimes. *Criminologie*, 33(1), 167-183.
- \_\_\_ (2002). *La concurrence des victimes. Génocide, identité, reconnaissance*. Parijs: La Découverte.
- CHRISTIE, N. (1986). The Ideal Victim. In: FATTAH, E.A. (ed.), *From Crime Policy to Victim Policy*, Houndsmills: MacMillan, 17-30.
- COHEN, S. (1985). *Visions of Social Control*. Cambridge: Polity Press.
- CULLEN, F.T., CLARK, G.A. & WOZNIAK, J.F. (1985). Explaining the Get Tough Movement: Can the Public be Blamed? *Federal Probation*, 49(2), 16-24.
- CURRIE, E.P. (1968). Crimes without Criminals. Witchcraft and its Control in Renaissance Europe. *Law & Society Review*, 3(1), 7-32.
- DAEMS, T. (2004a). De problematisering van meervoudig slachtofferschap. *Tijdschrift voor Criminologie*, 46(3), 249-265.
- \_\_\_ (2004b). Ze zijn zo bereikbaar, meneer. *De Standaard*, 12 oktober.
- \_\_\_ (2005). Slachtoffers in H/holsters. In: VERBRUGGEN, F., VERSTRAETEN, R., VAN DAELE, D. & SPRIET, B. (eds.), *Strafrecht als roeping. Liber Amicorum Lieven Dupont*, Leuven: Universitaire Pers Leuven, 329-343.
- \_\_\_ (2006). Marsen die tweedracht zaaien. *De Standaard*, 26 mei.
- DE HAAN, W. (1994). Bespreking van Hans Boutellier, Solidariteit en slachtofferschap. *Recht en Kritiek*, 20(4), 369-376.
- DUBBER, M.D. (2002). *Victims In The War On Crime. The Use And Abuse Of Victims' Rights*. New York: New York University Press.
- ELIAS, R. (1986). *The Politics of Victimization. Victims, Victimology, and Human Rights*. New York: Oxford University Press.
- \_\_\_ (1993). *Victims Still. The Political Manipulation of Crime Victims*. Londen: Sage.
- \_\_\_ (1996). Paradigms and Paradoxes of Victimology. In: SUMNER, C., ISRAEL, M., O'CONNELL, M. & SARRE, R. (eds.) *International victimology: selected papers from the 8th International Symposium (proceedings of a symposium held 21-26 August 1994)*, Canberra: Australian Institute of Criminology, 9-34.
- FATTAH, E.A. (1991). *Understanding Criminal Victimization*. Scarborough: Prentice-Hall.
- \_\_\_ (1992). *Towards a Critical Victimology*. New York: St. Martin's.
- FINKELSTEIN, N. (2000). *De Holocaust-Industrie. Bespiegelingen over de exploitatie van het joodse lijden*. Amsterdam: Mets en Schilt.

- FRIEDRICH, D.O. (1983). Victimology: A Consideration of the Radical Critique. *Crime & Delinquency*, 29(2), 283-294.
- FUREDI, F. (2002). *Culture of Fear. Risk-taking and the Morality of Low Expectation. Revised Edition*. Londen: Continuum.
- \_\_\_ (2004). *Therapy Culture. Cultivating Vulnerability in an Anxious Age*. Londen: Routledge.
- GARLAND, D. (1990). *Punishment and Modern Society. A Study in Social Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- \_\_\_ (2001). *The Culture of Control. Crime and Social Order in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press.
- HENDERSON, N.J., ORTIZ, C.W., SUGIE, N.F. & MILLER, J. (2006). *Law Enforcement & Arab American Community Relations After September 11, 2001. Engagement in a Time of Uncertainty*. New York: Vera Institute of Justice ([www.vera.org/policerelations](http://www.vera.org/policerelations)).
- HOLSTEIN, J.A. & MILLER, G. (1990). Rethinking victimization: An interactional approach to victimology. *Symbolic Interaction*, 13(1), 103-122.
- HUGHES, R. (1993). *Culture of Complaint. The Fraying of America*. New York: Oxford University Press.
- LEA, J. (2002). Book Review: H. Boutellier. Crime and Morality. *International Criminal Justice Review*, 12, 149-150.
- \_\_\_ & YOUNG, J. (1993). *What is to be done about Law and Order?* Londen: Pluto Press.
- LÉVY, T. (2004). *Éloge de la barbarie judiciaire*. Parijs: Odile Jacob.
- KENNEY, J.S. (2002). Victims of crime and labeling theory: a parallel process? *Deviant Behavior*, 23(3), 235-265.
- MADDENS, B. (1998). Angst voor de witte draak. Sociale wetenschappers en de zaak Dutroux. *Tijdschrift voor Sociologie*, 19(1), 89-96.
- MAWBY, R.I. & WALKATE, S. (1994). *Critical Victimology: International Perspectives*, Londen: Sage.
- McSHANE, M.D. & WILLIAMS, F.P. (1992). Radical victimology: A critique of the concept of victim in traditional victimology. *Crime & Delinquency*, 38(2), 258-271.
- MIERS, D. (1980). Victim Compensation as a Labelling Process. *Victimology*, 5(1), 3-16.
- \_\_\_ (1989). Positivist victimology: a critique. *International Review of Victimology*, 1(1), 3-22.
- \_\_\_ (1990). Critical victimology. *International Review of Victimology*, 1(3), 219-230.
- PETERS, T. (1993). Slachtofferschap: probleemanalyse, sociale en penale reacties. In: GOETHALS, J. & PETERS, T. (eds.), *De achterkant van criminaliteit*, Leuven: Universitaire Pers Leuven, 5-90.
- PHIPPS, A. (1986). Radical criminology and criminal victimization: proposals for the development of theory and intervention. In: MATTHEWS, R. & YOUNG, J. (eds.), *Confronting Crime*, Londen: Sage, 97-117.
- PRATT, J. (1985). Delinquency as a Scarce Resource. *Howard Journal of Criminal Justice*, 24(2), 93-107.
- QUINNEY, R. (1972). Who is the victim? *Criminology*, 10(3), 314-323.
- ROCK, P. (1998). Murderers, victims and 'survivors.' The social construction of deviance. *British Journal of Criminology*, 38(2), 185-200.
- \_\_\_ (2002). On Becoming a Victim. In: HOYLE, C. & YOUNG, R. (eds.), *New Visions of Crime Victims*, Oxford: Hart Publishing, 1-22.
- \_\_\_ (2004). *Constructing Victims' Rights. The Home Office, New Labour, and Victims*. Oxford: Oxford University Press.

- RUIMSCHOTEL, D. (1993). Besprekingsartikel: Het mondige slachtoffer als bron van morele legitimatie van het strafrecht. *Tijdschrift voor Criminologie*, 35(4), 400-416.
- SALAS, D. (2005). *La volonté de punir. Essai sur le populisme pénal*. Parijs: Hachette Littératures.
- SANDERS, A. (2004). Involving victims in sentencing: a conflict with defendants' rights? In: CAPE, E. (ed.), *Reconcilable rights? Analysing the tension between victims and defendants*. Londen: LAG Education and Service Trust Limited, 97-110.
- SESSAR, K. (1990). Tertiary Victimization: A Case of the Politically Abused Crime Victims. In: GALAWAY, B. & HUDSON, J. (eds.), *Criminal Justice, Restitution and Reconciliation*, Monsey: Criminal Justice Press, 37-45.
- SLAMA, A.-G. (1993). *L'angélisme Exterminateur*. Parijs: Grasset.
- STANKO, E.A. (1995). Women, Crime, and Fear. *The Annals of The American Academy of Political and Social Science*, 539, 46-58.
- SYKES, C. (1992). *A Nation of Victims. The Decay of the American Character*. New York: St. Martin's Press.
- VAN SWAANINGEN, R. (1995). Het confectiepak van product-manager Justitia. Acht verhalen achter een *Law and Order* beleid. *Recht en Kritiek*, 21(1), 13-37.
- VERRIJN STUART, H. (1994). Via onschuld naar macht. Slachtoffers in het strafproces. *Justitiële Verkenningen*, 20(2), 94-114.
- WALKLATE, S. (1990). Researching victims of crime. Critical victimology. *Social Justice*, 17(3), 25-42.
- \_\_\_ (1992). Appreciating the victim: Conventional, realist or critical victimology? In: MATTHEWS, R. & YOUNG, J. (eds.), *Issues in Realist Criminology*, Londen: Sage, 102-118.
- WILKINSON, I. (2005). *Suffering. A Sociological Introduction*. Cambridge: Polity Press.